

Honger

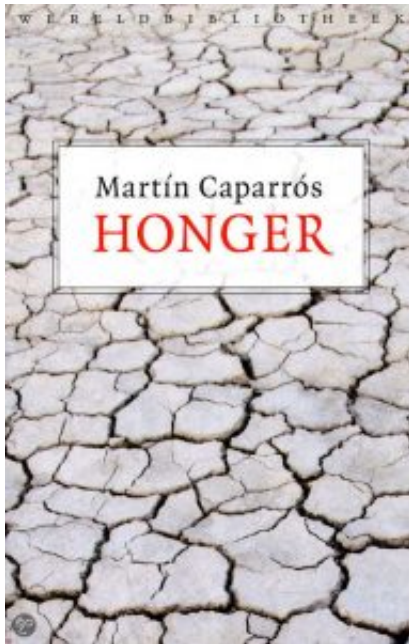
Author : Paul De Blot

Date : 4 juni 2016

Martín Caparrós

(oorspr. El Hambre)

Martín Caparrós toont in zijn studie *Honger* dezelfde uitzichtloosheid als Margaret Wheathly maar gaat in zijn lijvige boek dieper in op het dieptepunt van het armoedeprobleem, de honger. Er is volgens hem geen tekort aan voedsel in onze wereld, maar door de economisering ervan kwam er honger. Hij beschrijft in zijn boek de worsteling met zijn geweten. *“Ik heb de wereld afgereisd en word steeds wanhopiger, maar ik geloof steeds meer in wanhoop. Niet doen wat ik wil doen vanwege de mogelijkheid van het resultaat, maar vanwege de noodzaak van het handelen, omdat ik het niet kan verdragen als ik niet iets doe. Ik denk dat het pas kan lukken als het wordt gedaan uit een zeker egoïsme en dat de grote momenten van de beschaving zich voordoen wanneer het egoïsme van duizenden bepaalt dat ze iets voor anderen moeten doen, dat ze op die manier iets voor zichzelf kunnen doen”*(p. 651)

Hij versterkt zijn wanhoop met een uitspraak van Ban-Ki-Moon, de Secretaris Generaal van de Verenigde Naties die zegt dat er elke vier seconden iemand sterft als gevolg van honger, ondervoeding en daarmee samenhangende ziektes. Dat is 17 doden per minuut door honger, 25000 per dag en 9 miljoen per jaar. Dat betekent dat er elk jaar anderhalf maal zoveel slachtoffers van de honger dood gaan als de holocaust. Wat kunnen we eraan doen en wie moeten we de schuld geven. Is het de schuld van degenen die meer eten dan waar ze redelijkerwijs recht op hebben? Moeten we onszelf de schuld geven? De enige reactie hierop is ons ertegen verzetten, ik welke vorm dan ook.” *Het is in alle opzichten weerzinwekkend dat mensen zo lomp zijn dat ze schaamteloos dingen bezitten en verspillen waar anderen om schreeuwen. Dit is een boek over de walging die we zouden moeten voelen om wat we hebben aangericht.” (p.625)*

Martín gaat in zijn studie in op de vele vormen van honger in de wereld. Hij besteedt vooral aandacht op de situatie van enkele plaatsen in India, van Bangladesh, Argentinië, Zuid Sudan en Madagaskar en toont ook de invloed van het kapitaal van de Verenigde Staten.

Honger is een complexe situatie

Martín Caparrós gaat uitvoerig in op de complexe situatie van het honger aan de hand van onvoorstelbare voorbeelden. Er is een duidelijk verschil tussen de dagelijks zich herhalende honger die we allen ervaren en de wanhopige honger als er geen eten is. Er is geen plaag die zo dodelijk is maar ook vermijdbaar als honger. Het gaat hierbij niet enkel om de onmogelijkheid om te eten maar ook om de onmogelijkheid om je te verdedigen tegen degenen die meer hebben, meer geld, meer macht en meer wapens. Honger is een toestand, die ook te maken heeft met de onmogelijkheid om ziekten te genezen als gevolg van gebrek aan medicijnen.

De oorzaken van de honger zijn zeer uiteenlopend en toch ook nauw met elkaar verweven. Daardoor zijn ze moeilijk te ontwarren. Om de honger te bestrijden bestaan er onoverkomelijke verschillen. Het is geen onderwerp van discussie want er is geen tegenovergestelde mening. Niemand pleit voor honger. Hongerlijders zijn slachtoffers zonder daders. Honger is het meest onweerlegbare en zichtbare gevolg van de manier waarop de wereld functioneert, een gevolg van iets dat onzichtbaar is. Honger heeft met alles te maken maar is moeilijk te traceren.

Hierbij wijst Martín ook op de invloed van culturen. Er bestaan schuldculturen zoals de joods christelijke cultuur en schaamteculturen zoals Japan. Doet de blik van de armoede ons pijn of schamen we ons ervoor? Max Weber zegt dat rijkdom voor protestanten een teken is van de gratie Gods en armoede een teken is van Gods afwezigheid. Arme mensen hebben het aan zichzelf te danken dat ze arm zijn. Geld verdienen is het resultaat van verdienste en meritocratie rechtvaardigt alle verschillen.

Martín vroeg aan een arme vrouw in Afrika: wat zou je willen vragen als ik je alles kan geven? Twee koeien, dan heb ik nooit meer honger, antwoordt ze. Hardvochtige armoede berooft mensen van de mogelijkheid om aan iets anders te denken. Je horizon wordt je ontnomen en verandert in een alles omvattende onvermijdelijke grauwhed. Stel je de onzekerheid voor niet te weten wat je morgen kunt eten en de angst voor die onzekerheid. Dan is het hoogste ideaal twee koeien om geen honger meer te lijden.

In de jaren 60 verklaarde Biafra zich onafhankelijk van Nigeria. In die oorlog stierven er één miljoen mensen van honger. De kinderlijken met vertrokken gezichten van honger waren maar het topje van de ijsberg. Hoe hebben die mensen dat ervaren?

De onmenselijke realiteit van de honger wordt niet beseft. Honger in combinatie met een ramp komt in de publiciteit met concrete cijfers van het aantal slachtoffers. Dat is te begrijpen, maar als miljoenen mensen zonder eten leven, niet weten wat ze moeten eten en langzaam met veel pijn van honger sterven, dan is het niet in het nieuws te vangen. Het bericht dat miljoenen mensen honger lijden spreekt ons niet meer aan. Toch is de

vernietiging van tienduizenden mannen vrouwen en kinderen door honger, elk jaar, een schandaal van onze eeuw, want de mondiale landbouw kan in de huidige situatie probleemloos 12 miljard mensen voeden, twee keer zoveel als de huidige bevolking. Een kind dat van honger sterft is een vermoord kind, schrijft Jean Ziegler, voormalig rapporteur van de VN in zijn “*Destruction massive*”

Het voorbeeld van de Niger

Martín beschrijft Niger als het meest representatieve land van de Sahel, een strook van 5000 km dwars door Afrika vanaf de Atlantische Oceaan tot de Rode Zee. Het is onvruchtbaar gebied. In de Sahel is Juni een noodtoestand zonder eten. Miljoenen raken in hongersnood, maar elk jaar is het anders. Het gaat om een structureel probleem. Ze eten niet omdat er geen eten is. De mensen begrijpen niet dat ze dood gaan van de honger, want in hun ogen sterven ze door ziektes of infecties. Ze worden wel ziek door gebrek aan eten.

Ook in het honger lijden is er verschil. Eén op de vijf slachtoffers van honger zijn kinderen beneden 5 jaar. De honger van de allerkleinsten is meestal het gevolg van de honger van de moeder. Jaarlijks sterven er meer dan drie miljoen kinderen van de honger, dat is meer dan driehonderd per uur. Duizend kraamvrouwen sterven er per dag door voedselgebrek.

Niger hoort tot de meest vruchtbare landen waar elke vrouw gemiddeld zeven kinderen krijgt. De blanken raken door de hoge sterftcijfer niet onder de indruk, want die mensen zijn eraan gewend en krijgen daarom ook meer kinderen. Zo denkt men in

Europa. Martín heeft dit nagegaan en vroeg aan een moeder of ze eraan dacht veel kinderen te krijgen omdat er zoveel kinderen sterven? Het antwoord was duidelijk. “Nee daar dacht ik niet aan. Je krijgt geen kinderen om ze te laten sterven. Dat zou een belediging van God zijn “ Hij vervolgt zijn vraag hoe het dan komt dat de kinderen sterven. Wiens schuld is het dan? “Van mijn man en van mij, want wij hadden ervoor moeten zorgen dat ze eten hebben. Maar we hebben geen geld.” Op zijn volgende vraag waarom ze geen geld hadden, zweeg ze met een pijnlijke blik.

Hoe weinig deze mentaliteit van kinderen krijgen die sterven in Europa wordt begrepen verduidelijkt Martín met het volgende verhaal. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam Engeland in hongersnood omdat de oogst mislukte als gevolg van de oorlog. Uit Bengalen werden duizenden tonnen voedsel naar het moederland Engeland gestuurd .Als gevolg hiervan brak er in Dhaka de ergste hongersnood uit waarbij meer dan drie miljoen mensen als ratten stierven van de honger. De Britse premier Winston Churchill maakte zich daar geen zorgen over. Tijdens de ministerraad zei hij dat het niet erg was “*want de Indiërs planten zich toch voort als konijnen*”.

Specialisten en bureaucraten vermijden het woord honger en spreken van ondervoeding en ongezonde voeding. Vakmensen voorkomen emotie en scheppen begrippen die weinig mensen begrijpen om de harde werkelijkheid van de honger te camoufleren. Het gaat over doden die niet in de kranten worden genoemd. De Wereldvoedseltop in 1996 in Rome en de FAO sprak niet over honger maar over het begrip *voedselonzekerheid*. Als één persoon met een naam van honger sterft dan zou het een schandaal zijn waar de kranten vol van staan. Als er vijftig

miljoen mensen door een natuurramp aan hongersnood sterven gaat het om een ramp. Nu sterven er twee miljard mensen aan structurele honger en de bureaucratie spreekt over *voedselonzekeerheid*.

Honger is te voorkomen

De gerenommeerde Indiase hoogleraar en nobelprijswinnaar Amartya Sen uit Bengalen toont aan dat honger is te voorkomen. Martín citeert hem uit zijn boek *“Poverty and Famines”*. Honger ontstaat omdat bepaalde mensen onvoldoende te eten hebben en niet omdat er onvoldoende voedsel is. Er wordt vaak gezegd dat de voedselvoorziening zal achterblijven bij de bevolkingsgroei, maar hiervoor is er geen empirisch bewijs. In werkelijkheid is er volgens hem in veel gebieden van de wereld, behalve in Afrika, een toename van de voedselvoorziening die gelijk is aan of zelfs groter is dan de toename van de bevolking. Sterker nog, veel van de ergste hongersnoden vonden plaats, terwijl er geen sprake was van een significante vermindering van de beschikbare hoeveelheid voedsel. Maar dat is geen einde van de hongersnood, want honger is een functie van het recht op eten, niet van de beschikbaarheid van eten.

Honger heeft niet enkel te maken met de productie van voedsel maar ook met het functioneren van de economie als geheel. Het heeft te maken met het gebruik van politieke en maatschappelijke mechanismen, die direct of indirect invloed hebben op de mogelijkheid om eten te kopen en gezond te leven. Tegen deze achtergrond is volgens Amartya Sen honger te voorkomen.

Martín geeft een flitsend beeld van de armoede in de rijke wereldstad Chicago. Een blanke man toont zijn verblijfplaats, een stuk karton met daarop een kapotte tas, een vieze deken en een bord met enkele munten. Op een karton ernaast staat met viltstift: *“Ik heb honger omdat ik geen werk heb en nergens te eten krijg.”* Hij vraagt niets maar geeft enkel uitleg van zijn hongerbestaan.

Honger als gevolg van de economisering van voedsel

Er is honger door gebrek aan voedsel, maar aan voedsel is er geen tekort. Wat is ermee gebeurd vraagt Martín zich af. De voedselketen begint bij de landbouw en Martin gaat het proces na. Je stopt geld in de grond en na zes maanden graaf je een grotere hoeveelheid geld op. Ik weet hoeveel ik investeer maar ik weet niet hoeveel het opbrengt. Dat is het probleem, want de opbrengst hangt van veel factoren af, vooral van het weer. Daarom worden er contracten gesloten om de prijzen bepalen op grond van de ervaring en zo ontstaat de *derivatenmarkt*. In de jaren 90 komen er nieuwe medespelers in deze voedselmarkt, banken, fondsen en ook rijken die investeren om nog rijker te worden. Er zijn veel mogelijkheden. Amerika werd onder Reagan een land dat meer geld verdiende om nog meer geld te verdienen door de prijs van voedsel te laten stijgen. Voor deze prijsstijging van voedsel werden talrijke verklaringen genoemd als de groeiende vraag van China, de druk van agrobrandstof, de droogte, e.d. De landen die niet aan deze prijsstijging deden werden armer.

In 1991 kreeg het voedselprobleem door Goldman Sachs een onheilspellende wending die weinig aandacht kreeg. Voor hem

was alles verhandelbaar is en het dagelijks brood zag hij als een uitstekende investering, net als olie en goud. Aandelen en obligaties kunnen waarde verliezen, maar grond, water en voedsel blijven altijd waardevol, want ze zijn onmisbaar. De prijzen ervan zijn echter niet stabiel, omdat de oogst afhankelijk is van veel factoren. Hoe hoger de prijs des te beter de investering, des te duurder wordt het eten en des te meer geld is er te verdienen. Wie de prijs niet kan betalen heeft honger. Voedsel werd vereconomiseerd.

Bij de banken gaat het enkel om geld. Door de prijzen te laten fluctueren is meer geld te maken. Ze bedachten een index om kapitaal aan te trekken en zo de prijs steeds te verhogen. De index kwam tot stand en binnen enkele jaren werd de prijs van graan driemaal zo hoog. Binnen de wereld van de beurs werd de graanprijs een spel van speculaties. Daarbuiten ging echter tragisch genoeg om leven of doodgaan van de honger. In de arme landen was 70-80% van het inkomen nodig om te eten. Grond, water en voedsel blijven waardevol en zijn altijd nodig, maar de prijzen ervan zijn te manipuleren. Dat wordt een bron van rijkdom voor de rijken en de hongerdood voor de armen.

Meer dan 20 jaar is voedsel een financieel speculatiemiddel is geworden. De Noord Amerikaanse overheid stak honderden miljarden in de banken om het financiële systeem te redden en een flink deel van het geld zag geen betere investering dan in voedsel. Martín toont aan hoe de beurs van Chicago jaarlijks een hoeveelheid graan verhandelt die 50 keer groter is dan de graanproductie in de hele wereld. Elke maiskorrel in de wereld wordt hier 50 keer gekocht en verkocht en in de graanspeculatie gaat 50 keer zoveel geld om als in de graanproductie. De kracht van dit soort markten is dat men iets kan verkopen zonder het te

bezitten. Hiermee is fictief fortuinen te verdienen. Deze speculatie wordt versterkt door moderne computers, de HFT, High Frequency Trading , een geautomatiseerde speculatie apparatuur, die de koop en verkoop in fracties van een seconde kan bepalen. Deze geautomatiseerde marktwerking zonder tussenkomst van de realiteit is de doodslag voor de armen. Op 6 April 2008 was de prijs van graan al 440 dollar per ton, maar vijf jaar tevoren slechts 125 dollar. De prijzen blijven stijgen. Wie kan betalen heeft eten, maar wie niet kan betalen heeft honger en gaat dood. Dat noemt Martín Caparrós de tragiek van onze wereld.

De paradox van de honger

Het is onbegrijpelijk dat er genoeg voedsel wordt geproduceerd voor iedereen maar dat een derde van de wereldbevolking zoveel consumeert dat er voor de rest van de wereld weinig overschiet. De prijs van voedsel blijft steeds stijgen en de prijs ervan wordt onbetaalbaar. Wie te weinig geld heeft gaat dood van de honger. Volgens *Martín Caparrós* is liefdadigheid geen oplossing voor dit onrecht. Een wereld zonder honger en zonder ondervoeding heeft helaas nooit bestaan, maar het recht op eten blijft. Het hangt samen met het thema van bezit en de structuur van bezit.

Mensen hebben niet te eten omdat ze het niet kunnen betalen. Dat is niet zo vanzelfsprekend als we denken. Martín noemt zes mantra's die deskundigen blijven herhalen als oorzaak van de honger: overexploitatie van het land, verandering van klimaat, gewapende conflicten, ontoereikende agrarische infrastructuur, corruptie van de arme landen en financiële speculatie. In deze officiële verhalen heeft alleen honger oorzaken en armoede

alleen maar gevolgen. Tegelijkertijd is men het over één ding eens, dat er in de wereld genoeg voedsel is voor alle mensen en zelfs nog voor 4 of 5 miljard meer. De FAO blijft herhalen dat het verhogen van de voedselproductie de oplossing is. De productie werd verhoogd, maar de honger bleef.

Martín spreekt van een armoedeval. Arme mensen lijden honger omdat ze arm zijn. In ontwikkelingslanden kunnen boeren vaak geen zaad kopen, waardoor ze geen gewassen kunnen verbouwen en hun gezinnen niet kunnen voeden. Ambachtslieden kunnen de werktuigen niet betalen die ze nodig hebben om hun vak uit te oefenen. Anderen hebben geen land, water of opleiding en kunnen daardoor geen basis leggen voor een zekere toekomst. Degenen die getroffen worden door armoede, hebben niet genoeg geld om voedsel te produceren voor henzelf en hun gezin. En doorgaans verdienen ze te weinig om voedsel te kopen. Kortom: arme mensen lijden honger en omdat ze arm zijn en ze blijven honger lijden.

Op zoek naar een toekomstperspectief

De meest extreme vorm van de extreme armoede noemt Martín het gebrek aan toekomst. Wat is een heden zonder toekomst? Een ellendiger gemis bestaat er niet. Uiteindelijk gaat het om de vraag wie ik eigenlijk ben. Het kapitalistische systeem weet geen raad met honderden miljoenen mensen, waar ze niets aan hebben en een verstoring zijn van de rijkdom. Het zijn in hun ogen wegwerpmensen. Het politieke systeem zorgt ervoor dat er onbeperkte consumptie voor de rijken mogelijk is in plaats van voor ieder het nodige. Wat van mij is van mij en we zien wel wat er voor jou over is. Dat is de ideologie. Die moet veranderen.

De mystiek van de zingeving naar het voorbeeld van de natuur kan volgens Martín onze sociale ontwikkeling herstellen. De natuur is ondanks de complexiteit in staat systemen te ontwikkelen om alles in goede banen te leiden. Hij laat uit het ecosysteem onze verbondenheid zien met de natuur. Eten is jezelf opladen met zonneenergie die door de fotosynthese wordt omgezet in verteerbare materie. Daarvoor is 10% van het aardoppervlak beschikbaar, dat is een kwart hectare per persoon. De mensen kunnen er planten kweken die chlorofiel maken om de electro-magnetische zonneenergie om te zetten in chemische energie. Deze energie veroorzaakt reacties om kooldioxide uit de atmosfeer en het water van de planten om te zetten in zuurstof die we inademen en koolhydraten die we eten. Alles wat we eten zijn die door de zon geladen plantaardige vezels. In het uiterste geval krijgen ze die direct of indirect uit het vlees van dieren.

We hebben zeker ook reden om tevreden te zijn want in de rijke landen leven we beter en langer dan onze voorouders. Er is meer vrede en vrijheid dan vroeger, maar toch is er ook een decadentie ontstaan. Er is volgens Martín ook een maatschappij ontstaan van wegwerpmensen. Die lijden honger, niet door gebrek aan voedsel maar door hebzucht en door gebrek zingeving. De onhaalbare argumentatie komt dan terug dat we met te veel mensen zijn en de aarde uitputten. De malthusiaanse profeten zien de oplossing in minder mensen.

De onmenselijke consequenties van de hebzucht

Martín werkt de onmenselijke consequentie uit van de zucht naar meer rijkdom. Vergaande modernisering van de landbouw heeft

ertoe geleid dat de wereldmarkt een groot aantal mensen niet meer nodig heeft. Dat geldt voor de ontheemde boeren als gevolg van grootschalige landbouw met hun grote machines, maar ook voor boeren die niet meer kunnen concurreren met de rijke landen. Binnen afzienbare tijd zullen ook de rijke landen hun limiet bereiken en op zoek gaan naar nieuwe gebieden buiten hun grenzen. De armen zijn dan een obstakel. Ze moeten weg om hun land te kunnen benutten en meer voedsel te produceren. Voor intensieve ontwikkeling is er voor deze armen geen plaats, ze moeten weg en worden wegwerpmensen.

Hetzelfde verschijnsel gebeurt in de industrie. De ontheemden trekken naar de stad en worden niet opgenomen in het productieapparaat. Het niet hebben van werk is ook verlies van hun identiteit, het worden mensen zonder plaats en functie. Daar komt bij dat het mensen zijn uit een Andere Wereld waar wel een kwart van de bevolking overbodig is. Al deze mensen worden volgens Martín niet als proletariërs gezien maar als afval, nutteloze en overbodige mensen waar men geen raad mee weet. Het zijn de ultieme bezitlozen die zelfs beroofd zijn van de mogelijkheid om elke dag voldoende te eten. Ze weten te vertellen wat lijden is door honger maar weten niet waarom ze honger lijden. Niemand weet wat ermee gedaan moet worden, maar ze verdwijnen niet. Ze worden beangstigend en er is niet veel nodig om deze mensen zonder zinvolle toekomst te veranderen in terroristen en ze vervolgens af te maken.

Martín Caparrós geeft aan de hand van diep indringende verhalen een duidelijk beeld hoe als gevolg van de commercialisering van grond, water en voedsel de prijzen van voedsel steeds stijgen. Het geeft ook een goed inzicht van de onvoorstelbare armoede als achtergrond voor het terrorisme en

het vluchtelingenprobleem

De vraag is of hier geen verandering in kan komen. Het antwoord van Martin is duidelijk. Er zal niet veel zal veranderen omdat er geen alternatieven zijn, zolang het marktkapitalisme vasthoudt aan zijn dominantie. Binnen ons maatschappelijk model komt er geen einde aan de honger. Verandering is enkel mogelijk als we dit model veranderen maar we weten niet hoe.

Martín Caparrós **Honger**

(oorspr. *El Hambre*, Buenos Aires)

Wereldbibliotheek Amsterdam, 2014 ISBN 9789028426223